

MƏTANƏT ƏLİYƏVA

İngilis dili müəlliməsi

Azərbaycan Texniki Universiteti, Azərbaycan

Metanetalisoy93@gmail.com

İKİDİLLİLİK PROBLEMİ

Xülasə

Məqalədə ikidilliliyin linqvistik kökləri araşdırılır, müxtəlif tərif və növləri təqdim olunur. Həmçinin məqalədə ikidilliliyin iki əsas forması müzakirə olunur: sinxron və diaxronik. Sinxron ikidillilik uşaq doğulduğu andan adətən ailə şəraitində iki dillə tanış olduqda baş verir və hər iki dildə təbii biliyə səbəb olur. Diaxronik ikidillilik, genişlənən sosial mühitin təsiri ilə uşaqlıq dövründə ikinci dili öyrənməyi əhatə edir.

İkidilliliyin müxtəlif tipologiyaları, o cümlədən fərdi və sosial kateqoriyalar araşdırılır. Fərdi ikidillilik şəxsi dil qabiliyyətlərinə aiddir, sosial ikidillilik isə icmalar daxilində linqvistik dinamikanı nəzərə alır.

Məqalədə, həmçinin maksimalist və minimalist perspektivləri əks etdirən ikidilliliyə ənənəvi yanaşmalardan bəhs edilir. Maksimalizm hər iki dildə səlis danışmağa, minimalizm isə funksional bacarıqlara diqqət yetirir. Təkmilləşdirilmiş ünsiyyət bacarıqları, mədəni anlaşıma və iş imkanları da daxil olmaqla ikidilliliyin üstünlükləri vurğulanır.

Bununla belə, məqalədə ikidilliliyin qəbul edilən mənfi cəhətləri, məsələn, dil inkişafındakı problemlər və mədəni kimlik etiraf edilir. Bu çətinliklərə baxmayaraq, ümumi konsensus ondan ibarətdir ki, ikidilliliyin faydaları çatışmazlıqlardan üstündür və idrak, sosial və mədəni inkişafa müsbət töhfə verir.

Açar sözlər: İkidillilik, maksimalist yanaşma, minimalist yanaşma, mədəni identiklik

Əsas hissə.

"İkidillilik" termini latın mənşəlidir, "iki" "bi" və "language" "lingua" deməkdir. Bu anlayış üçün istifadə edilən ingilis "ikidillilik" və fransızca "bilinguisme" terminləri də bir-birinə çox yaxındır. Konseptual olaraq, ikidilliliyin vahid tərifinin olduğunu söyləmək çətinidir, çünki onunla əlaqəli müəyyən dəyişənlər var. Bu dəyişənlərə fərdlərin doğulub boya-başa çatdığı ölkə, hansı yaşda bu dillərə məruz qaldıqları, müvafiq dillərə yiyələnmə yolları və şərtləri, ümumi yaşayış şəraiti, bu dillərdən ailədə, bacı-qardaşla və həmyaşıdlarla münasibətlərdə istifadəsi daxildir (Süverdem, F. B. və Ertek, B., 2020: 185).

İkidillilik anlayışının bir-birindən fərqləndirilməsi lazım olan bir çox tərifləri var. Anlaşılması asan bir anlayış kimi görünən bu terminin birdən çox tərfi olsa da, ən çox yayılmış tərif "birdən çox dildən istifadə etmək bacarığı" hesab olunur (Süverdem, F. B. və Ertek, B., 2020: 186).

Türk Dil Qurumunun lüğətində ikidillilik anlayışı "ikidilli olma vəziyyəti", "ikidilli" anlayışı isə fərdi mənada "iki fərqli dil sahibi olmaq", "güc sahibi olmaq"

kimi tərif edilmişdir. Kembric Lüğəti oxşar yolu izləyir və ikidilliliyi “iki dildən eyni dərəcədə yaxşı istifadə edə bilmək” kimi və ikidilli isə bunu bacaran fərd kimi müəyyən edilir.

İkidillilik aktı iki əsas şəkildə baş verir: Birincisi, ailədə yaranır, belə ki, əgər uşağın ana və atasının ana dilləri bir-birindən fərqlidirsə, ana və ata uşaqla öz dillərində danışmağa qərar verirlərsə, uşaq doğulduğu andan təbii mühitdə ikidilli böyüyür. Bu tip “eyni anda ikidilliliyin mənimsənilməsi”nin heç bir şəkildə uşağı əqli və idraki cəhətdən gərginləşdirmədiyi, əksinə, ikidilliliyin qəbul edildiyi və dəstəkləndiyi bir mühitdə uşağın zehni və koqnitiv inkişafı üçün faydalı olduğuna dair əsaslı araşdırma nəticələri var. İkincisi, erkən yaşda diaxronik şəkildə əldə edilmiş ikidillilikdir (Doğan, G., 2015:69). Əgər ailədən kənarda, yəni uşağın böyüdüüyü cəmiyyətdə başqa dil funksionaldırsa, uşağın sosial mühiti genişləndikcə digər dilə də yiyələnir. Beləliklə, ikidilli uşağın bir dili onun ilk dili/ana dili, digər dili isə onun “ikinci dili” olur. Burada “ikinci dil” “xarici dil”dən ayrı bir anlayış kimi istifadə olunur. Xarici dil insanın proqramlaşdırılmış təhsil çərçivəsində öyrəndiyi dildir. İkinci dil insanın ilk dilindən/ana dilindən fərqli olaraq gündəlik həyatında funksional olduğu üçün öyrəndiyi və ya öyrənməli olduğu dildir.

Cədvəl 1: Mənimsəmə-öyrənmə

Mənimsəmə	Öyrənmə
Bu, şüursuz şəkildə həyata keçirilən bir prosesdir və bu proses adətən əvvəlcədən hazırlanmış mühitdə (sinif otağı, kitabxana, iş mühiti və s.) deyil, təbii həyatda baş verir. Uşaq bu mərhələdə ünsiyyət üçün lazım olan səriştə əldə edir. Dilin mənimsənilməsi öyrənməyə kömək edir.	Bu, şüurlu şəkildə həyata keçirilən formal bir prosesdir. Ana dilindən başqa dil öyrənilir, ana dili də mənimsənilir. Öyrənmək üçün xüsusi yerlər (sinif otağı, laboratoriya və s.) tələb oluna bilər. Öyrənmə mütləq ana dilini mənimsəməyə kömək etmir.

Mənbə: Doğan, G., 2015:69

İkidillilik şəxsi vəziyyət kimi qəbul edilə bilər. Lakin bəzi hallarda ikidillilik sosial kontekstdə bir növ zərurət kimi də qəbul edilə bilər. İkidillilik fərdi seçim və ya sosial vəziyyətin nəticəsi ola bilər. İkidilli insan öz dillərindən yalnız yaşadığı cəmiyyətdəki funksional imkanlarına uyğun istifadə edə bilər. Bu funksionallığı qavramaq üçün cəmiyyətdə yaşayan insanların ailə həyatından kənarda paylaşıqları iki növ ictimai məkan və bu məkanlarda istifadə olunan dil arasında fərq qoymaq lazımdır. Rəsmi məkan və qeyri-rəsmi məkan. Rəsmi sahədə dövlətin müəyyən etdiyi dildən istifadə etmək lazım gələ bilər. Lakin qeyri-rəsmi ictimai sferada insan daha sərbəstdir və daha rahat istifadə etdiyi dildə ünsiyyət qurmağa çalışır. İnsanların danışq, məişət dilinin funksional olduğu, məhəllələrdə, kafe və bazarlarda paylaşıldığı ərazidir. Digəri isə “rəsmi ictimai sfera”dır: insanların şifahi dil istifadələrini yazılı dilə uyğunlaşdırmağa çalışdıqları rəsmi ofislər və məktəblər kimi yazı dilinin funksional olduğu sosial institutlardan ibarət ərazidir. Rəsmi sahədə dil seçimi qanunla müəyyən edilmiş çərçivədə baş verir. Qanunlar dövlətin tarixi

səbəblərdən yaratdığı hakim ideologiya və tərifi çərçivəsində müəyyən edilir. Hətta cəmiyyətdə çoxdilliliyin mövcud olduğu hallarda belə, dövlət özünün “təkdillilik ideologiyası” çərçivəsində “dövlət dili” və ya “rəsmi dil” kimi təyin etdiyi dilin rəsmi istifadəsini tələb edə bilər. Avropa ölkələrinin əksəriyyəti çoxdilli kimi görünə də, mühacir dilləri adlandırdıqları türk, ərəb, hindi və urdu kimi dillərin ictimai yerlərdə danışılmasına çox müsbət baxmaya bilərlər.

Nəticədə cəmiyyətdə dominant dil anlayışı yaranır. Xüsusən də yazılı ünsiyyətdə bu dil yeganə işlək dil kimi görünməyə başlaya bilər. İnkişaf etmiş cəmiyyətlərdə bir dilin mövqeyi və ya dəyəri onun yazılı ünsiyyətdəki funksionallığı ilə müəyyən olunduğundan, başqa dillərin cəmiyyətdəki mövqeyi və ya dəyəri azalır. Bu, şübhəsiz ki, qeyri-rəsmi ictimai sahədə dil istifadəsinə təsir göstərir. Dövlətin nəzarət gücünün daha zəif olduğu bu sahədə kimin hansı dildə danışdığını, kiminlə daha çox danışdığını indiki sosial kontekstin gətirdiyi şərtlər müəyyən etdiyi düşünülə bilər. Bununla belə, dominant dil ilə digər dillər arasında hüquqi, funksional və status fərqləri burada da təsirli olacaq: Yazılı ünsiyyətdə işləməyən dil getdikcə insanların yalnız “ənənəvi olaraq gündəlik həyatlarında” istifadə etdikləri dilə çevrilir, və buna görə də funksionallığını xeyli dərəcədə itirir.

Digər tərəfdən, siyasi tarazlıqların və/yaxud dil qanunlarının dəyişməsi ilə dillərin funksionallığı tarazlaşa bilər, hətta dominant olmayan dilin funksionallığı genişlənə və yazılı ünsiyyət sahəsinə daxil ola bilər. Sosial ikidilliliyə gəldikdə dövlət tərəfindən idarə olunduğu üçün rəsmi ictimai sferaya daxil olan, lakin insanların həyatında oynadığı rola görə qeyri-rəsmi ictimai sferaya aid olan media kanallarında dildən istifadə dillərin sosial mövqelərini və funksionallığını əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər. Sözsüz ki, dilin funksional imkanlarının qorunub saxlanmasında və genişləndirilməsində, yazılı dil statusu qazanmasında təhsil əsas rol oynayır.

Bütün ikidilli təhsil modellərinin əsasını uşağın hər iki dilini qəbul etmək, bir-biri ilə əlaqəli və müqayisəli şəkildə öyrətmək və inkişaf etdirmək prinsipi dayanır. Avropa ölkələrinin birində rəsmi dildə tədris olunan məktəblərdə əlavə dil kursları vasitəsilə ikidilli uşaqların ana dillərini inkişaf etdirmələri ilə bu prinsipə nail olmaq mümkün deyil. Bu yol bir çox Avropa ölkələrində gedir. Türk uşaqları təhsillərini yaşadıkları ölkənin dilində davam etdirir və seçmə olaraq türkcə dərsləri də alırlar.

Ümumi mənada ikidillilik anlayışının adekvat və qənaətbəxş tərifini vermək çətin olduğundan və vahid tərifin olmadığını nəzərə alsaq, bəzi dilçilər ikidilliliyin müxtəlif növlərinin təsviri tipologiyalarını irəli sürmüşlər. İkidillilik fərdlərin iki dildəki bilik səviyyələrini, müvafiq dillərə yiyələnmə yaş və bacarıqlarını, bir-biri ilə əlaqələrini, bir-birinə müsbət və mənfi təsirlərini müxtəlif yollarla təsnif edir. İkidillilik anlayışının bir çox növləri var. Ümumilikdə ikidillilik fərdi və sosial olmaqla iki kateqoriyaya bölünür.

Bir insanın iki dildən fərqli dərəcədə istifadə etmək qabiliyyəti ikidilliliyin unikal bir növüdür. Fərdi ikidillilik fərdlər arasında fərqli ola bilən bir dilin digərinə nisbətən müxtəlif səviyyələrdə müəyyən çərçivədə istifadə oluna biləcəyi ikidillilik növünü ortaya qoyur. İkidilliliyin bu növünü araşdıran tədqiqatçılara görə, ikidillilik

eyni şəxs tərəfindən iki və ya daha çox dilin bir-birini əvəz edə bilən istifadəsidir. Fərdi ikidillilik aşağıdakı dörd xüsusiyyəti özündə birləşdirir: dərəcə (fərdin hər iki dili bilməsi); funksiya (iki dilin istifadəsinin rolu və ya məqsədləri); dəyişiklik (bir dildən digərinə keçidin şərtləri və forması); köçürmə (bir şəxsin iki dili ayrı saxlamaq qabiliyyəti). Fərdi ikidilliliyin inkişafının iki səbəbi var. Bunlar ikimədəniyyətli ölkələrdə və mühitlərdə yaşayan və ya lazım gəldikdə ikinci dil öyrənən fərdlərdir (Al-Amri, Majid N. 2013: 4).

Sosial ikidillilik bir icmanın və ya etnik qrupun linqvistik faydalarını nəzərə alır. Adından da göründüyü kimi, sosial ikidillilik cəmiyyət və sosial mühitlə bağlıdır, əslində dillə bağlı sosial fərqləri ehtiva edir. Sosial ikidilliliyə görə heç kim tək dilli deyil və ola da bilməz. Hər bir fərd hansısa şəkildə yaşadığı cəmiyyətə bağlıdır. Dildən başqa müxtəlif faktorlar, xüsusilə yaşadığı ölkənin siyasəti və tarixi, qəbul etdiyi dinlər cəmiyyətin ikidilli olmasına səbəb olur. Bu amillər cəmiyyətin öz daxilində inkişaf edən və əvvəllər mövcud olmayan pidgin, kreol, hibrid və s. yaradan münasibətlərin nəticəsidir. Bu, hibrid dillərin yaranmasına səbəb ola bilər. Tədqiqatçılar fərdi ikidilliliyi sosial ikidillilikdən fərqləndirirlər. Sosial ikidillilik ikidilli fərdlərdən, eləcə də birdilli fərdlərdən ibarət ola bilən çoxdilli cəmiyyətlərə aiddir.

Eyni ölkədə müxtəlif dillərin varlığını və bütövlüyünü müəyyən etməyə çalışan bəzi sosiolinqvistlər sosial ikidilliliyin üç fərqli növünü müəyyən ediblər: üfüqi ikidillilik, şaquli ikidillilik və çarpaz ikidillilik.

Üfüqi ikidillilik (Horizontal Bilingualism)

Üfüqi ikidillilik eyni ölkədə iki rəsmi dilin birgə mövcudluğudur. Bu iki dil müxtəlif səviyyələrdə oxşar statusa malikdir. İki dil arasında üstünlük cəhətən fərq yoxdur. Məsələn, elə ölkələr var ki, üfüqi ikidillilik çərçivəsində fransız və ingilis dillərindən istifadə edir.

Şaquli ikidillilik/Diqlossiya (Vertical Bilingualism/Diglossia)

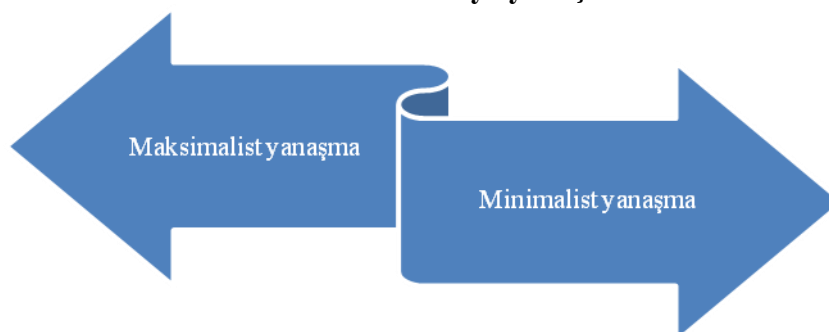
Şaquli ikidillilik müəyyən bir cəmiyyətdə danışılan birinci dillə ikinci dilin eyni statusa malik olmadığı vəziyyətdir. Ölkənin rəsmi dili ilə eyni dil ailəsindən olan və rəsmi dilə çox oxşar olan başqa bir dil arasında rəqabət var. Bu vəziyyət ümumiyyətlə standart dil və onun dialektləri arasında müşahidə olunur. İsveçrənin alman kantonlarında danışılan, lakin rəsmi dil olmayan İsveçrə almançası buna misaldır.

Çarpaz ikidillilik (Diagonal Bilingualism)

Çarpaz ikidillilik ölkənin dialektləri ilə onun rəsmi dili arasındakı əlaqə ilə bağlıdır. Müəyyən bir cəmiyyətdə rəsmi dildən əlavə eyni dil ailəsindən olmayan və bu dillə heç bir əlaqəsi olmayan ləhcə və ya dialektlərin danışıldığı vəziyyətə aiddir. İspaniyanın Bask ölkəsində danışılan, eyni zamanda ispan dili ilə heç bir əlaqəsi olmayan və hətta dilçilər tərəfindən təcrid olunmuş bir dil kimi qəbul edilən bask və ispan dillərinin birgə istifadəsi çarpaz ikidilliliyə nümunə kimi göstərilə bilər.

Aparılan tədqiqatlara əsasən demək olar ki, ikidilliliyə iki ənənəvi yanaşma var: bir tərəfdən maksimalist yanaşma, digər tərəfdən isə minimalist yanaşma.

Sxem 1: İkidilliliyə yanaşmalar

Mənbə: Süverdem, F. B. və Ertek, B., 2020: 187

İkidilli şəxslərin doğma səviyyədə danışdıqları hər iki dili mənimsəmək və ikidilli mühitlərdə tələb olunan hər şeyi etmək potensialına maksimalist yanaşma deyilir. Digər tərəfdən, minimalist yanaşma, ikidilli fərdlərin öz ana dilindən başqa bir dildə dil bacarıqlarından ən azı birində minimum biliyə sahib olmalarını və məhdud, lakin uyğun söz ehtiyatına malik ikidilli mühitlərdə hər şeyi həyata keçirmə qabiliyyətinə istinad edir.

Maksimalist yanaşmanın tərəfdarları iddia edirlər ki, hər iki dildə mükəmməl danışan şəxslər ikidilli hesab edilməlidir. Dilin mənimsənilməsi maksimalist yanaşmanın mərkəzində dayanır. Bu anlayışa görə, dilin mənimsənilməsi və dil öyrənmə prosesində tamamlama nöqtəsi var.

Minimalist yanaşmanın ikidillilik anlayışı hər kəsin ikidilli olduğunu bildirir. Bu yanaşma ikidillilərin hər iki dildən müntəzəm istifadə etdiyini və bu dillərdəki bacarıqlarının məhdud ola biləcəyini iddia edir (Akıncı, 2016: 214). Minimalist yanaşmanın tərəfdarlarının fikrincə, ikidilli hesab olunmaq üçün alternativ olaraq iki dildən istifadə edərək ünsiyyət qura bilmək kifayətdir. Maksimalist yanaşmalarla müqayisədə minimalist yanaşmaların əsasını təşkil edən meyar fərdlərin danışdıqları ikinci dili bilmə dərəcəsidir.

Müasir dünyada birdən çox dildə ünsiyyət qura bilmək fərdlər üçün bir çox üstünlüklər təmin edir. İkidilli insanlar üçün həyatın geniş sahələrinə baxarkən istifadə edə biləcəkləri iki fərqli perspektiv var. İkidilliliyin üstünlüklərini onun ünsiyyət bacarıqlarına töhfəsi baxımından qiymətləndirilir. İkidillilik mədəniyyətlər və cəmiyyətlər arasında körpü rolunu oynamaqla yanaşı, effektiv ünsiyyət vasitəsidir. İkidilli fərdlərin fikrincə, ikidillilik onlara fərqli baxışlar və geniş dünyagörüşü təmin edir və iş tapmalarını asanlaşdırır (Bölükbaş F.K., Hançer F.B., Golynskaia A., 2019: 106).

İkidilliliyin üstünlüklərini araşdıran ilk tədqiqatlardan biri Peal və Lambertin (1962) tədqiqatı olmuşdur. Peal və Lambert (1962) öz araşdırmalarında ikidilli uşaqların birdilli yaşadları ilə müqayisədə koqnitiv üstünlüklərə malik olduqlarını və mürəkkəb tapşırıqları, xüsusən də idrak çevikliyi tələb edən tapşırıqları daha yaxşı yerinə yetirdiklərini aşkar etdilər. Bu araşdırmadan sonra eyni nəticələrlə çoxlu araşdırmalar aparılıb. Məsələn, Bialystok (1999) tərəfindən aparılan araşdırmaya

görə, ikidilli uşaqlar bir dilli uşaqlara nisbətən bir mövzuya diqqətlərini daha uzun müddət saxlaya bilirlər. Bu, ikidilliliyin koqnitiv üstünlüklərindən biridir. Bialystok (1999) 3,2-6,3 yaş arası 60 uşaq üzərində araşdırma aparıb. Bu 60 uşaq bərabər sosial-iqtisadi səviyyədədir və oxşar təhsil alıb. Bialystok (1999) öz tədqiqatında iştirakçıları iki bərabər qrupa bölmək yolu ilə araşdırıb. Qruplardan biri ikidilli, Çin dilini mükəmməl bilən və müxtəlif səviyyələrdə ingiliscə danışa bilən uşaqlardan ibarətdir. Digər qrup isə yalnız ingiliscə danışa bilən birdilli uşaqlardan ibarətdir. Hər iki qrupa diqqəti yayındıran məlumatlarla mürəkkəb olan tapşırıqlar verildi. Araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilib ki, ikidilli fərdlər mürəkkəb tapşırıqları yerinə yetirərkən birdilli fərdlərə nisbətən daha yaxşı bacarıqlar nümayiş etdiriblər.

Bialystok və Martin-Rhee (2008) tərəfindən aparılan başqa bir araşdırma, ikidilli uşaqların diqqətlərini idarə etmək qabiliyyətinin daha yüksək olduğunu ortaya qoyur. Bu araşdırmada uşaqlar müəyyən stimullara cavab vermək və ya cavab verməmək qabiliyyətinə və ya diqqət nəzarətinə baxılaraq sınaqdan keçirilmişdir. Tapşırıqlar diqqəti yayındırıqda və daha çox diqqət tələb etdikdə, ikidillilər birdillilərdən daha yaxşı çıxış edirdilər. Eynilə, Carlson və Meltzoffun (2008) araşdırmalarında belə nəticəyə gəldi ki, ikidilli fərdlər mürəkkəb tapşırıqları yerinə yetirərkən birdilli fərdlərdən daha yaxşı performans göstərirlər.

İkidillilər ünsiyyət baxımından birdillilərə nisbətən daha həssasdırlar, çünki onlar daim hansı vəziyyətdə hansı dilin istifadə olunacağına nəzarət edirlər. Baker və Jones (1998) görə, ikidilli insanlar dinləyicinin vəziyyətini və ehtiyaclarını nəzərə almaqda və empatiya qurmaqda daha uğurlu olurlar. İkidilli fərdlərin iki fərqli dünya təcrübəsi var, çünki ikidillilik iki və ya daha çox mədəniyyəti yaşamaq imkanı verir. Müxtəlif mədəniyyətlərə nüfuz etmək o mədəniyyətin dilini bilmək tələb edir. Dili öyrənən insan mədəniyyəti də öyrənir.

Bundan əlavə, valideynlərin fikrincə, uşaqlar yeni bir dil öyrənməyə can atdıqları üçün başqa dilləri daha asan öyrənə bilirlər. Bu uşaqlar müxtəlif mədəniyyətlərə açıqdırlar, çünki onlar artıq iki fərqli mədəniyyətdə təcrübəyə malikdirlər.

Multikultural bir dövlət olan və müxtəlif millətlərdən olan insanları əhatə edən Amerika Birləşmiş Ştatlarında Bilingual Education Office ikidilliliyin müxtəlif sahələrdə üstünlüklərini aşağıdakı kimi sıralayır:

Cədvəl 1: İkidilliyin üstünlükləri

İqtisadi və kommersiya faydaları	Şəxsi və sosial faydalar	Akademik faydalar
İqtisadi vizyonun inkişafı	Dəyişən sosial quruluşda ünsiyyət bacarıqlarının inkişafı	Anlama və oxu proseslərinin təkmilləşdirilməsi
Qlobal iqtisadiyyatda səriştəli olmaq	Mədəniyyət və dil sərhədlərinin genişləndirilməsi	Akademik araşdırmaları nəzərdən keçirmək imkanı
Satış bacarıqlarının inkişafı	Ailə üzvləri ilə daha yaxşı münasibətlərin inkişafı	Müxtəlif mətnlərdən məlumat əldə etmək bacarığı
Digər siyasi sistemlər haqqında biliklərə sahib olmaq	Ailə və cəmiyyət dəyərlərini dərk etmək	Müxtəlif dil strukturlarında detalları tutmaq bacarığı
	Fərqli bir sistemin dəyərlərini daha yaxşı başa düşmək	Düşüncə proseslərini təkmilləşdirmək bacarığı
	Uğurlu səyahət təcrübələri əldə etmək bacarığı	Sorğu və məntiq proseslərinin yaradılması
		Yeni dünyalara açılmaq

Mənbə: Bölükbaş F.K., Hançer F.B., Golynskaia A., 2019: 107

Cədvəl 1-dən aydın olduğu kimi ikidillilik özündə bir sıra üstünlükləri ehtiva edir. Demək olar ki, ikidillilik həyatın bir çox sahələrinə sirayət edən vəziyyətdir.

1960-cı illərə qədər aparılan əksər tədqiqatlar göstərir ki, ikidillilik uşağın intellektual, təhsil və emosional inkişafına mənfi təsir göstərir. Bu dövrdə nəşr olunan tədqiqatların böyük əksəriyyətində ikidilliliyin dil qarışıqlığına və çaşqınlığa səbəb olduğu, bunun da öz növbəsində zəkanın azalmasına və düşünmə qabiliyyətinin atrofiyasına səbəb olduğu iddia edilir (Al-Amri, Majid N., 2013: 4).

İkidilliliyin mənfi cəhətləri ümumiyyətlə sosial və mədəni baxımdan nəzərə alınır. İkidillilik qeyri-adekvat akademik performansın və sosial iğtişaşların mənbəyi kimi qəbul edilir, lakin bu, yanlış qavrayışdır. İkidilliliyin real mənfi cəhətlərini aşağıdakı kimi sadalamaq olar (Alfredo A., 2012: 101):

1. Əgər uşağın hər iki dili tam inkişaf etməmişsə, ikidillilik dezavantaj ola bilər. İnkişaf etməmiş dillərin göstəricisi uşağın məktəb dərslərində hər iki dildə çətinlik çəkməsidir. Ancaq belə bir vəziyyətin əsl səbəbi ikidillilik deyil, uşağı əhatə edən mənfi sosial və təhsil şəraitidir.

2. Valideynlər ikidilli uşaq böyütmək üçün çox say göstərirlər. Uşaqların iki və ya daha çox dili asanlıqla mənimsədiyi ikidilli və ya çoxdilli cəmiyyətlərdə bu

proses daha asandır. Bununla belə, valideynlər tək dilli olduqda və övladlarını ikidilli olduqda tək dilli cəmiyyətlərdə övladlarını böyütməyə çalışdıqları zaman daha çox səy göstərməlidirlər. Lakin ikidilliliyin uşağa verdiyi fərdi, koqnitiv, sosial, mədəni, əqli və iqtisadi üstünlüklər göstərir ki, bu səylər uzunmüddətli perspektivdə əbəs deyil.

3. İkidillilərin mədəni kimlikləri ilə bağlı müxtəlif problemlər yarana bilər. Məsələn, uşağın valideynlərindən biri türk, digəri isə alman mənşəlidirsə və uşaq həm türkcə, həm də almanca mükəmməl danışa bilirsə, özünü türk, alman və ya türk-alman kimi təyin edəcək? İkidilli uşaq özünü hər hansı qrupa aid etməkdə çətinlik çəkəcəkmi? İkidilliliyin zərərələrindən danışarkən bu kimi suallar ön plana çıxır. Bəzi ikidillilər üçün mədəni kimlik problem deyil. Onlar ölkədə danışılan hər iki dildən istifadə etsələr də, yalnız bir etnik və ya mədəni qrupa aid olduqlarını hiss edirlər. Məsələn, Uelsdə yaşayan insanların çoxu özlərini birinci uelsli, ikincisi isə britaniyalılar kimi qələmə verirlər, lakin özlərini britaniyalı adlandırmırlar. Bununla belə, ikidilli fərdlər arasında əksəriyyətin dilinin xalqı və mədəniyyəti ilə eyniləşdirmək istəyənlər, yaşadıkları ölkənin dilini öz ana dillərindən üstün tutanlar və dominant xalqın birdilli danışığına çevrilmək istəyənlər də var. Bu iki ekstremal vəziyyət arasında şəxsiyyətləri və mədəni mənsubiyyətləri ilə bağlı daxili ziddiyyətlər yaşayan və heç bir mədəniyyətə aid olmadıqlarını hiss edən fərdlər var. Görünən odur ki, ikidillilik vəziyyətinin üstünlük yaratdığı hallar olduğu kimi, problemə çevrildiyi anlar da mümkündür.

İkidilliliyin mənfi cəhətləri ümumiyyətlə mənfi dil ötürülməsi və şifahi bütövlüyün pozulması başlıqları altında araşdırılır. İkidilli insanın bir dildə bacarıq əldə etməsi üçün daha çox vaxt lazım ola bilər. İkidilliliyin bu təsiri fərd hər iki dildən fəal şəkildə istifadə etdikdə və onlar arasında daim keçid etmək məcburiyyətində olduqda görünür.

Ədəbiyyat

1. Bölükbaş F.K., Hançer F.B., Golynskaia A., (2019) İki Dillilik: Tanımı ve Türleri Üzerine Kuramsal Tartışmalar // International Journal of Languages Education, 98-113 s.
2. Doğan, G., (2015) İki ya da çoxdillilik ve Avrupa Toplumu, Dergipark, 68-72 s.
3. Süverdem, F. B. ve Ertek, B. (2020). İki Dillilik ve İki Kültürlülük: Göç, Kimlik ve Aidiyet. The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences, 6(2), 183-207.
4. Akıncı, M.A. (2016). Culture d'origine et apprentissage : le cas des jeunes enfants bilingues issus de familles immigrées originaires de Turquie. Auzou-Caillemet, T. & Loret, M. (éds.), Prendre en compte le corps et l'origine socioculturelle dans les apprentissages. Paris : Retz, collection « Co-édition », 202-238.

5. Alfredo A., (2012). Advantages and Disadvantages of Bilingualism, *Forma y Función*, 25 (2), 99- 114.
6. Al-Amri, Majid N. (2013). Effects of Bilingualism on Personality, Cognitive and Educational Developments: A Historical Perspective, *American Academic & Scholarly Research Journal*, 5(1), 1-7.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 10.04.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 24.04.2024

Rəyçi: filologiya elmləri dok, professor Səbinə Alməmmədova
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur